

a levélhagyatékok pragmatikus és reprezentációs funkciójára, valamint az ezáltal körvonalazódó újabb kontextusokra.

A tanulmányban következetesen végigvezetett gondolatmenet jelenti Ferencz Melinda forrásfeltáró és értelmezői munkájának egyik érdemi aspektusát: a levélírás személyes motivációi mellett párhuzamosan világít rá a levélírási gyakorlat történeti és szociokulturális összefüggéseire is, és a 20. századi populáris levélírás termékéről önreprezentációs gesztusként, önreflexív, térben és időben közvetítő műfajként értekezik, amely mikroközösségekre nyithat ablakot.

A nyomtatásban megjelent *Melléklet* nagyfejezet összesítő táblázatokat, a levélkorpuszokra vonatkozó statisztikákat, szemelvényeket, a *Képmelléklet* pedig 12 színes levelet tartalmaz. Szintén ehhez a nagyfejezethez tartoznak a Sigmond Júliával, a Becze család tagjaival és más személyekkel készült interjúk átiratai, valamint *Helynévmutató*, terjedelmes bibliográfia, román és angol nyelvű összegzés zárja a kötetet.

Az *Emberek és Kontextusok* sorozat korábbi, népi írásbeliséghez kapcsolódó köteteihez hasonlóan jelen kiadványnak is elengedhetetlen tartozéka a DVD-mellékleten közzétett forrásanyag, amely a kolozsvári néprajzi iskola szemléleti és módszertani megfontolásait tükrözi, a levélkorpuszok eredeti írásképeinek digitális-tárgyi felmutatására törekedve. A hátsó borítóhoz rögzített DVD-lemezen találhatók a levelek betűhív átirásiban (174 oldal), Sigmond Júlia leveleinek összesítő táblázata (6 külön munkalapon lévő adatbázissal), Becze Balázs leveleinek összesítő táblázata (2 külön munkalapon lévő adatbázissal), Sigmond Júlia levelei szkennelve (5 alkönyvtárban összesen 300 levél), valamint Becze Balázs levelei szkennelve (69 levél, külön mappákba rendezve).

BAJKÓ ÁRPÁD

Babeş-Bolyai Tudományegyetem
Magyar Matematika és Informatika Intézet
Kolozsvár/Cluj-Napoca, Ploieşti, 23–25
bajkoarpad@gmail.com

SZIKSZAI MÁRIA, *Community Networks and Cultural Practices in Twentieth-Century Romania: Paper-Based Cultures in the Writings of a Catholic Priest*. Lanham–Boulder–New York–London, Lexington Books, 2023. 309.

Szikszi Mária könyve különleges utazásra invitálja az olvasót, egy olyan férfi életébe, aki rendkívüli erőfeszítéseket tett, hogy utódai számára egy letűnt világ mozaikdarabjait illessze össze. Egy olyan antropológiai elemzést foghatunk kezünkben, amelyik egy katolikus pap hátrahagyott dokumentumait vizsgálja. A feldolgozott forrásanyag a digitális korszak előtti, papíralapú kultúra jegyeit hordozza, mindezt a túlnyomórészt ortodox Románia diktatúrájának időszakából.

A 2023-ban megjelent könyv három magyar nyelvű előzményt takar. A jelenlegi kötet a 2020-as könyv fordítása (amelyet Czintos Emese, Pieldner Judit és Rigán Lóránd készítettek), kiegészülve néhány új fejezettel, friss szakirodalommal és elsődleges forrásokkal. Az első

kötet (*Letűnt világok antropológiája és a megismerhetetlen különös szépsége*, EME Kiadó, Kolozsvár, 2020) egy antropológiai elemzés, amely a 20. században élő és ott megszólaló szereplők mikrovilágait mutatja be, ritka és különleges romániai magyar perspektívát tárva az olvasó elé. Szikszai Mária második könyve, a *Levelek egy letűnt világból* (I–II. EME Kiadó, Kolozsvár, 2021) az összegyűjtött iratanyagot antropológiai terepnapló formájában dolgozza fel, lineáris idővonalra helyezve a talált szövegeket. A harmadik kötet, az *Életek és történetek egy letűnt világból. Egy 20. századi papi életút mikrotörténeti rekonstrukciója* (Scientia Kiadó, Kolozsvár, 2022), egy családtörténet, amely az előző kötetben rejlő eseményeket tárja fel a 21. századi olvasó számára. Mindhárom könyv betekintést nyújt a letűnt világba, valamint az azt megörökítő szövegekbe, a bennük elmondott eseményekbe, társadalmi környezetbe, és abba az időszakba, amelybe Tyukodi (Kind) Mihály 2400 forrásszövege illeszkedik. Ezek az 1937 és 1997 közötti időszakra datálható dokumentumok Tyukodi Mihály és levelezőtársai világnézetét, történelmi áttekintését, munkatelepeken folytatott hétköznapi tevékenységeit örökíti meg.

A szerző antropológiai megközelítésből teszi fel a kérdéseket a 20. századi Tyukodi Mihály levelezéseiben olvasott események kapcsán. Mennyire láthatunk bele egy olyan ember életébe, akivel soha nem találkoztunk? – kérdezi a szerző. Az online világ és a közösségi média révén ma egy gombnyomással betekintheünk olyan emberek életébe, akikkel talán soha nem találkozunk. Szikszai Mária azonban nem gombokat nyomogat, hanem egy padláson talált adatbázist vesz alapul. A talált dobozok jegyzeteket, gazdasági naplókat, bizonyítványokat, leveleket, képeslapokat, villanyszámlákat, anyakönyvi kivonatokat, fényképeket, vázlatokat, halálozási értesítőket, diplomakártyákat tartalmaznak, egyszerűen mindent, ami hasznosnak bizonyulhat egy letűnt világ újonnan felfedezéséhez. A forrásokat, különösen a levelezéseket, időrendbe helyezi és mikrotörténelmi eszközökkel elemzi. Az adatok számszerűsítése az egyes évtizedek eseménydúságát tükrözi, segítve az olvasót, hogy új perspektívából lássa a 20. századot. A szerző a levelezésekből konkrét eseményekre, személyekre és társadalmi körülményekre összpontosít, így egészen más kép bontakozik ki az egykori romániai diktatúraélményekről, mintha mindezt makrotörténelmi nézőpontból vizsgálná. Szikszai Mária azokról az eseményekről beszél, amelyekre a padláson rejlő dobozok rámutatnak.

Szikszai nagy horderejű „kidobozolást” végez, amikor főhősének gondosan összeillesztett történetdarabjai mikrotörténeti szinten háttérbe szorítják a szélesebb összefüggéseket kereső, olykor pontatlan makrotörténeti áttekintéseket. A könyv negyedik fejezetében például felhívja a figyelmet arra, hogy az 1996-os romániai magyar sajtóban számos cikk jelent meg a kommunista időszakról, ám ezek olykor torzított, hamis információkat tartalmaztak. Szikszai a „kortárs szemtanúk” levelezéseit elemezve rekonstruálja a múlt ködös, emlékezetbe vésett tapasztalatait – tudatában annak, hogy a jegyzetekben bemutatott világ személyes és olykor elfogult, éppúgy, mint az 1996-os cikksorozat. Ennek ellenére a levelezések fontos lenyomatait annak a közösségi hálózatnak, amelyet Tyukodi Mihály és sok más civil megélt. Szikszai kidobozolása éppen ezt a célt szolgálja: bemutatni a 20. század világháborúit, a szocializmus időszakát, a rendszerváltást és a magyar perspektívát a román diktatúra idején, mindezt egy olyan korszakban, amikor a papíralapú dokumentálás megkövetelte a gyorsabb adatfeldolgozást, az írógép használatát.

A recenzálni kívánt negyedik kötet (és annak magyar megfelelője, azaz az első kötet is) a 20. századot az írógépek korszakának nevezi. Szikszai Mária egy pap életén keresztül mutatja be az írógép és a levelezés jelentőségét, kiemelve a levelek karbonpapírral (indigó papírral) történő másolását, így jutva el végső soron a szerzőhöz. A vizsgált szövegek különböző gyakorisággal íródtak, különböző címzettekhez (bár legtöbbször családtagokhoz és más papokhoz), különböző témakörökben. Ez az antropológiai terepkutatás betekintést nyújt Tyukodi Mihály szűk papi környezetének, családi és baráti társaságának életstílusába és mentalitásába. A levélmásolatok az akkori élet legfontosabb pillanatait és világi nehézségeit egyaránt kiemelik.

Szó esik a gazdasági helyzetről, hiszen Mihály, aki ugyan a papi hivatást választotta, gazdálkodó családban nőtt fel, és magával vitte a hozzájuk tartozó földművelés iránti szeretetét. Nővérétől, Angélától kapott üzenetében arról olvashatunk, hogy 1982-ben milyen áron lehetett tojást vásárolni. Mihály papi hivatásának köszönhetően szőlőtermesztéssel is foglalkozott. Egyéb növények meghonosításával is kísérletezett (például leveleiben megemlíti, hogy méznádat és dinnyét akart termesztetni), ám nem járt sikerrel. A sörre tett megjegyzése rendkívül érdekes, bevallja, hogy ő sosem fogyasztott sört. Aztán azt is hozzáteszi, hogy „olyat, amit ő vett meg magának.” Viszont ehhez is hozzá kell tenni azt, hogy akkoriban borhoz jutni valamivel könnyebb volt, hiszen azt az emberek otthon saját maguk is készíthették, és büszkéek is voltak erre. A sörfőzés ezzel szemben már nem volt ennyire elterjedt, és a sör maga „személyes árucikk” volt, hiszen ismeretlen személyek készítették és kereskedők árulták, a termelő tehát nem büszkélkedhetett ilyen téren termékével. Már csak ebből a két példából is jól látszik, hogy igazán hétköznapi leveleket is olvashatunk, amelyek ismertetik a 20. századi emberek szokásait és tevékenységeit.

Nehézségeket, panaszokat is többször közvetít a szerző, amelyek a levelezőtársak őszinte véleményét tükrözik. Egyik levelében arról ír Mihály egyik paptársa, hogy korábban segédlelkészként tevékenykedett, de a paphiány miatt egy plébániát bízta rá. Ám hívei hit iránti közönye olykor megrendítette papi pályájának gördülékenységét. Nem mindenki járt szívesen templomba, és beismerte, hogy emiatt néha még ő maga is nehezen döntött úgy, hogy elmenjen. A negatív élmények közé tartozik a két világháború és az azt követő határmódosulás, amely nagy hatást gyakorolt Mihályra és a kaplonyi (Mihály szülőfaluja, 1918-tól Romániához tartozik) lakosságra. A mélyen vallásos svábok rendszeresen részt vettek a máriapócsi (46 km-re található Kaplonytól) zarándoklaton, amelyet gyalog 9–10 óra alatt lehetett megtenni. Az első világháború okozta következmények miatt Kaplony Romániához került, míg Máriapócs Magyarországon maradt, meggátolva a zarándoklatot. Ezt felháborodás, majd pedig petíció követte, kérve, hogy engedjék meg a határátkelést.

Tyukodi Mihály egyik kézzel írt dokumentumában azt olvashatjuk, hogy mennyire bánja, hogy nem képes megörökíteni az események forgatagát: „A napok szállnak, mennek. A tavaszt a nyár, a nyarat már nemsokára az ősz váltja. Események egymást kergetik. Egyiken át sem estünk és máris jön a másik. Ki tudná azokat rögzíteni, vagy leírni?” Erre a (modern) problémára válaszul sikerült kidolgoznia egy alkalmas rögzítési technikát, amelyet következetesen alkalmazott: vásárolt egy írógépet, és karbonmásolatokat készített. Ezzel sikerült megoldani önnön problémáját, és 1949-től megsokszorozódtak a lejegyzett ismeretei, és mindezekről (leginkább az elküldött levelekről) gondosan másolatot készítve hagyta hátra

utódainak saját élettapasztalatait a 20. századból. Szikszai Mária megjegyzi, hogy egyes dokumentumoknál érezhetőnek vélte, hogy Mihály szeretné, ha valaki elolvasná mindazt, amit hátrahagy. Ezt még jónéhány alkalommal ki is fejezte levélváltásaiban, és miután a könyvet elolvastuk, biztosan állíthatjuk, hogy Tyukodi Mihály hagyatéka nem maradt kidobozolatlan.

Szikszai Mária kutatása képes bevezetni a mai század olvasóját egy letűnt, ám feledésbe mégsem merült világ rejtelseibe. Bemutatja, hogy az írásgyakorlat hogyan válhat valaki számára mindennapi, nélkülözhetetlen foglalatossággá. Tyukodi Mihály levelezésén keresztül rádöbbenhetünk, hogy az elmúlt idő dokumentációja igazán értékes forrásként, kollektív élményhálózatként realizálódhat. Szikszai Mária jól tette, hogy felment arra a padlásra, ahonnan egykor Tyukodi Mihály emlékiratait hozta le.

MITRULY ÁRPÁD

Babeş-Bolyai Tudományegyetem
Hungarológiai Doktori Iskola
Kolozsvár/Cluj-Napoca, Horea 31
arpadmitruly@gmail.com

MAKKAI-ILKEI ILDIKÓ – POZSONY FERENC (szerk.) **Ilkei Ferenc és családja levelezése 1915–1918.** Kriza János Néprajzi Társaság–Tortoma Könyvkiadó, Kolozsvár–Barót. 2023.

Az Ilkei család féltve őrzött kincse az a két virág- és életfa motívumokkal díszített láda, amely 470 darab családi levelet tartalmaz. Ezek az első világháború során íródtak és 2023 óta bárki számára elérhetőek, egy 445 oldalas kötetben megjelenítve. A leveleskönyv három szerző munkája, az Ilkei Ferenc, a Makkai-Ilkei Ildikó és a Pozsony Ferenc írásait tartalmazza, amelyek 8 fejezetre tagolva jelennek meg. Ezeket kiegészíti és színesíti az a gazdag melléklet, amely egy térképet, családi fotókat és az eredeti levelezőlapok fotóit is magába foglalja. A családtörténeti mű nyomdai kivitelezésének és szerkesztésének színvonala növeli az olvasói élményt.

A levelek olvasása által egyaránt betekintést nyerhetünk az első világháború nehézségeibe és megpróbáltatásaiba, valamint egy székely család és faluközösség életébe. A kötet így nemcsak hadtörténeti szempontból tekinthető izgalmas forrásanyagnak, hanem néprajzi-antropológiai aspektusból is. A háborús tudósítások mellett a vargyasi gazdasági munkálatokról, a helyi szokásokról és mulatságokról, valamint az aktuális időjárásról és ünnepekről olvashatunk. A család ládái nem egyedül a kapott, hanem az elküldött leveleket is megőrizték az utókor számára. Így szinte a teljes falu társadalmának életét lekövethetjük az 1915 és az 1918 közötti időszakban. A legtöbb levél írója ifjabb Ilkei Ferenc, egy erdővidéki katonarendi család leszármazottja, aki a családtagjain kívül levelezést folytat a különböző fronton szolgálatot teljesítő katonatársaival, a szülőföldjéről származó ismerőseivel, az otthon maradt barátaival és két idősebb asszonnyal, az ángyával és a keresztanyjával is.